

9. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 2: 1891–1905 рр. – Львів, 2009. – 480 с.
10. Ханас В. Перший голос за незалежність / В. Ханас // Подільське слово. – 1993. – 30 січня. – С. 4.
11. Цаль А. Формування світогляду В'ячеслава Будзиновського / Андрій Цаль // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 1. – С. 168–171.
12. Чернопиский М. Девіз його життя: Демократична державність України / Михайло Чернопиский // Розбудова держави. – 1993. – № 9. – С. 45–52.

Караїм Т.

Науковий керівник – проф. Алексієвець Л. М.

РОЗБУДОВА ВЗАЄМИН МІЖ УКРАЇНОЮ І БІЛОРУССЮ У НОВОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

На рубежі XX – XXI ст. відбуваються кардинальні геополітичні зміни, які різко міняють баланс сил в усьому світі. Руйнування світової системи соціалізму, на чолі з СРСР як геополітичної противаги системі капіталістичних держав на чолі з США створило нову геополітичну ситуацію. Початок XXI ст. – час формування не лише нової геополітичної епохи, а й нової системи міжнародних відносин. Зникнення СРСР з політичної карти світу призвело не лише до кардинальних геополітичних змін. Розпад цієї тоталітарної держави започаткував перехід до демократичних форм правління, і на жаль, виявив труднощі цього процесу. Відбувався інтенсивний механізм становлення політичних структур і формування нових відносин незалежних держав, які вступили у тривалий перехідний період, що характеризувався складною політичною модернізацією та глибокою економічною кризою. У деяких з країн цей шлях далекий від завершення.

Мета дослідження полягає у проведенні узагальнюючого комплексного аналізу на основі документів та договірно-правової бази основних обставин налагодження і розбудови українсько-білоруських взаємин у новому геополітичному просторі.

Історіографічною базою досліджуваної проблеми слугували праці білоруських та українських науковців. Відносини між Білоруссю і Україною є пріоритетною темою як у вітчизняній, так і в білоруській історіографії. Однак здебільшого автори розглядають ці відносини загально, за етапами та сферами співробітництва, тобто немає певних окремих праць присвячених нашій проблемі. Цінною у контексті теми стала монографія білоруського дослідника Д. Юрчака "Білорусь – Україна: 20 років міждержавних відносин [27]. Праця ґрунтується на документах, фактах і публікаціях в ЗМІ. Автор об'єктивно і критично проаналізував досвід співпраці двох сусідніх суверенних держав. У контексті розробки проблеми в теоретичному і практичному аспектах заслуговують уваги праці загального характеру, а саме: дискусійна записка О. Бетлій, Є. Прейгермана "Аудит зовнішньої політики: Україна – Білорусь" присвячена 25-літтю українсько-білоруських відносин [2], "Зовнішня політика України (від найдавніших часів до наших днів)" за загальною редакцією Л. Чекаленко [14], І. Магей. Участь України у роботі генеральної асамблеї ООН [19], "Україна у міжнародних відносинах XX століття" за редакцією Я. Малика [25], дослідження Г. Максака – "Україна – Білорусь: горизонт 2020". Власне, білорусько-українська співпраця на початковому етапі становлення після здобуття незалежності відображена у статті В. Бурдяка "Становлення відносин влади у постсоціалістичних країнах" [3], посібнику М. Дорошко, Н. Шпакової "Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД" [5]. На особливу увагу заслуговують джерела вивчення міждержавних двохсторонніх відносин України та Білорусі, які є доволі різноманітними: документи державних органів влади, договірно-правова база та матеріали періодики.

Відносини України та Білорусі, після здобуття незалежності формувалися в складних та неоднозначних умовах, а саме:

- становлення нової політичної системи;
- відсутності досвіду міжнародного співробітництва у зв'язку з набуттям нового суспільно-політичного статусу;
- багатоваріантності визначення основних напрямків зовнішньої політики;
- відсутності розподілу зовнішньополітичних функцій, відповідно, кадрового забезпечення та матеріально-технічної бази;
- недостатності знань про особливості країн-партнерів, інформації про їх політичну та економічну системи, головну політичну еліту.

Першим документом, який визначив основні напрями, цілі і завдання зовнішньої політики України, була Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою України 16 липня 1990 р. Міжнародну правосуб'єктність країни закріплювала стаття X, в якій зазначається право на безпосередні відносини з іншими державами через укладання договорів, обмін дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, створення дипломатичних та інших установ. У ст. X зазначається, що

Українська РСР активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах. Також, тут міститься положення про те, що Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Йдеться про необхідність набуття державою членства у низці міжнародних організацій [7]. Документ мав важливе значення для української державності на шляху до самостійного політичного та економічного розвитку, оскільки визначив основні напрямки державного будівництва у внутрішніх та зовнішніх справах. Відтоді зовнішня політика держави мала законодавче підкріплення з визначеними пріоритетами та здійснювалася логічно, послідовно і наступально. Декларація про суверенітет стала основою для подальшої розробки концепції зовнішньої політики України, оскільки у її основі закладено демократичні традиції українського народу.

Документом, що визначив зовнішньополітичну стратегію Республіки Білорусь на початковому етапі становлення, стала Декларація про державний суверенітет БРСР, прийнята 27 липня 1990 р. на першій сесії Верховної Ради Білоруської РСР 12-го скликання. Білорусь проголошувалась суверенною державою, яка утвердилась на основі здійснення білоруською нацією її невід'ємного права на самовизначення (ст. 1) [6]. Таким чином, Декларація затвердила незалежність Білорусі в зовнішніх справах, було покладено початок політичній самостійності, фактично припинялася дія законодавчої бази СРСР, оскільки, відповідно до змісту із дня її проголошення на території республіки встановлювалось верховенство Конституції і законів Білоруської РСР. Аналіз тексту цього документу дає підстави стверджувати про певну аналогію з Декларацією про державний суверенітет України, тобто схожість ключових положень. [27, с. 56]. Можемо констатувати, що міждержавні відносини розвивалися в умовах певних уніфікованих політичних, економічних і суспільно-культурних реалій.

Уже на цьому етапі становлення важливу роль у формуванні українсько-білоруського міждержавного співробітництва відіграли переговори між делегаціями УРСР і БРСР, які відбулися 17 жовтня 1990 р. в Києві. Сторони розглянули широке коло питань, зокрема, двосторонні відносини у нових політичних реаліях [27, с. 56]. Під час зустрічі сторони підписали Договір про торгово-економічне і науково-технічне співробітництво.

У цей період обидві колишні республіки Радянського Союзу апробували унікальний для радянських реалій досвід двостороннього співробітництва, уклавши Договір між УРСР і БРСР 29 грудня 1990 р. [2, с. 4]. Сторони зобов'язуються розвивати свої міждержавні відносини на основі принципів суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи, відмови від застосування сили, економічних та будь-яких інших методів тиску, врегулювання спірних проблем погоджувальними засобами, а також інших загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. У статті 15 зазначалося про обмін повноваженими представництвами, важливо, що спірні питання підлягають розв'язанню шляхом переговорів (16 ст.) [8]. Цей договір посів вагоме місце у становленні та подальшому розвитку міждержавних відносин України та Білорусі. Фактично він визнавав суверенітет обох держав, створювалися умови для проведення самостійної зовнішньої політики, яка будувалася на принципах рівноправності та стратегічного партнерства.

У той самий час, 29 грудня 1990 р., в Мінську був підписаний Протокол про консультації між Міністерством закордонних справ Української Радянської Соціалістичної Республіки і Міністерством закордонних справ Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки [9]. Таким чином, уже в 1990 р. складаються умови для комплексного міждержавного співробітництва, утворюється нормативно-правова база, яка регулює не лише цілі та принципи зовнішньої політики, а й сам процес її здійснення.

24 серпня 1991 року Верховна Рада прийняла Акт проголошення незалежності України. Схвалення відбувалося в умовах, коли під дією зовнішньополітичних чинників суверенітет країни опинився під реальною загрозою. В Акті зазначалося, що незалежність України та створення самостійної української держави – України виходить з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. Територія України є неподільною і недоторканою [1]. Днем пізніше, 25 серпня 1991 року, через 3 дні після провалу путчу "Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС) у Мінську відбулася позачергова сесія Верховної Ради БРСР, скликана на вимогу депутатів опозиційної фракції Білоруського народного фронту (БНФ). Саме під час цієї сесії ухвалена роком раніше Декларація про державний суверенітет Білорусі отримала статус конституційного закону [16]. 19 вересня 1991 р., Верховна Рада БРСР прийняла Закон, згідно з яким БРСР перейменовувалася в Республіку Білорусь. Після проголошення незалежності Україна та Білорусь вийшли на міжнародну арену в якісно нових статусах, як нові незалежні європейські держави з глибокими історичними коріннями та власними традиціями державності. Розпочався новий період історії побудови зовнішньополітичної діяльності країн, як повноправних суб'єктів міжнародного права та міжнародних відносин.

Першою своєрідною програмою зовнішньополітичної діяльності незалежної України став виступ Голови Верховної Ради Л. Кравчука на 46-й сесії ГА ООН 2 вересня 1991 р. Зовнішньополітична стратегія Білорусі, як і України, вироблялася поступово в умовах становлення державності. У розгорнутій формі зовнішньополітичні принципи і пріоритети Республіки були виокремлені у Заяві Верховної Ради "Про принципи зовнішньополітичної діяльності Республіки Білорусь" від 2 жовтня 1991 р. [12]. Також, білоруська делегація

взяла участь в 46-й сесії ГА ООН [27, с. 31]. Загалом робота делегацій Білорусі, а також України засвідчили хорошу динаміку росту зовнішньополітичної діяльності й стали добрим початком міжнародної співпраці.

Остаточне утвердження української незалежності стало можливим 1 грудня 1991 р., коли відбулися дві знакові події – всенародний референдум, на якому українці мали відповісти, чи підтримують рішення Верховної Ради УРСР від 24 серпня, яке проголошувало незалежність України та вибори Президента. За незалежність проголосувало 90,3% тих, хто прийшов на дільницю. Тепер незалежність була волею мільйонів. Після референдуму, 5 січня 1991 р. Верховна Рада звернулася із заявою "До парламентів і народів світу", у якій визнала Договір про утворення СРСР 1922 р. стосовно себе недійсним. Україна заявила, що буде дотримуватися норм міжнародного права, спрямовуватиме свою зовнішню політику на зміцнення миру і безпеки у світі, на активізацію міжнародного співробітництва в розв'язанні різних глобальних проблем, готова встановити дипломатичні відносини з іншими державами та виконуватиме усі зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними колишнім Союзом РСР, які не суперечать Конституції [13].

Офіційною датою визнання незалежності однієї країни іншою вважається 27 грудня 1991 р., коли Україна і Білорусь шляхом обміну нотами встановили дипломатичні відносини. Саме в таких умовах започатковувалась співпраця України та Білорусі у 1991 р., коли 27 грудня були започатковані дипломатичні відносини. Сторони вклали Угоду про встановлення дипломатичних відносин на основі нот. У ньому чітко визначилися наступні принципи двосторонньої співпраці: рівність невтручання у внутрішні справи один одного, територіальну цілісність, непорушність існуючих державних кордонів, забезпечення і захист прав і основних свобод людини, також прав національних меншин. Відповідно Україна стала першою державою, яка офіційно визнала незалежність Республіки Білорусь і встановила з нею відносини [27, с. 61]. Перший посол України в Республіці Білорусь В. Желіба вручив вірчі грамоти 30 червня 1992 р., а посол Білорусі в Україні В. Курашик – 12 жовтня 1993 р. Своє посольство Республіка Білорусь відкрила тільки через два роки після визнання України суверенною державою.

Відбувалося подальше формування та становлення правових основ зовнішньополітичної діяльності як України, так Білорусі. Україна у своїй зовнішньополітичній діяльності керується такими документами: постановою Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. "Основні напрями зовнішньої політики України" (діяла до 2010 р.), Военною доктриною України, затвердженою 19 жовтня 1993 року (постанова втратила чинність 1 лютого 2005, у зв'язку із запровадженням нової, третя редакція – 2 вересня 2015 р., четверта – 14 березня 2016 р.), Конституцією України, прийнятою 28 червня 1996 р. та Законом України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. Політичну і правову базу зовнішньої політики білоруської держави відображають: Конституція Республіки Білорусь, прийнята 15 березня 1994 р., змінена і доповнена 24 листопада 1996 р. та 17 жовтня 2004 р., Концепція національної безпеки, утверджена указом Президента Республіки Білорусь 9 листопада 2010 р. (перша редакція 1995 р., друга – 2001 р.), Военна доктрина від 3 січня 2002 р., Закон РБ "Про затвердження Основних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики" 14 листопада 2005 р.

Можемо стверджувати, що обидві держави – Україна та Білорусь, здійснюють свою зовнішньополітичну діяльність виходячи із своїх власних інтересів, враховуючи та реалізуючи при цьому основні цілі та принципи зовнішньої діяльності, а саме: активна співпраця і взаємодія з усіма суб'єктами світового політичного процесу, зміцнення міжнародних гарантій безпеки, послаблення залежності від тиску окремих держав та їхніх угруповань, а також введення в процес світового економічного розвитку. Формування політичного діалогу України та Білорусі відбувалося в складних умовах трансформаційних змін. В перші роки незалежності особливо відчутним було становлення нових політичних систем держав, які мали подібні механізми їх побудови та адміністрування. Політична модернізація відбувалася під впливом успадкованих від попередньої історичної епохи факторів, таких як: вплив соціального прошарку номенклатури; домінування авторитарної політичної культури на рівні еліти населення; незрілість політичних націй та відсутність громадянського суспільства. Хоча на нормативно-правовому рівні трансформаційні процеси мали модернізаційну спрямованість, в реальності вони інколи набували тільки зовнішніх ознак, не змінюючи змісту. Особливо було помітно запозичення певних ознак демократичної правової держави, громадянського суспільства, ринкової економіки при збереженні багатьох рудиментів радянської авторитарної командно-адміністративної системи. У цьому контексті подальший розвиток політичних систем України і Білорусі значною мірою визначатиме динаміку і спрямованість діалогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акт проголошення незалежності України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>. (дата звернення: 13.12.2017).
2. Бетлій О., Прейгерман Є. Аудит зовнішньої політики: Україна – Білорусь: Дискусійна записка / О. Бетлій, Є. Прейгерман. К., 2016. С. 55.
3. Бурдяк В. Становлення відносин влади у постсоціалістичних країнах / Політологічні та соціологічні студії: зб. наук. пр. Т.5. Україна – Білорусь: політичні, економічні та культурні аспекти взаємин / ред.: А. М. Круглашов; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Європ. гуманіст. ун-т, Центр перспект. наук. дослідж. та освіти (CASE), Буков. Політол. Центр. – Чернівці. Букрек; Вільнюс, 2007. С. 225–236.

4. Величко В. "Нам з вами судилося бути добрими сусідами, надійними партнерами і союзниками" : інтерв'ю з Надзвичайним і Повноважним послом Республіки Білорусь в Україні В. Величком // Хроніка 2000. 2012. № 90. С. 19–30.
5. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД: навч. посіб. / М. С. Дорошко, Н. В. Шпакова. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 204.
6. Декларация о Государственном суверенитете Республики Беларусь. URL: <http://www.gorby.ru/userfiles/belorusia.pdf>. (дата звернення: 05.12.2017).
7. Декларация про Державний суверенітет України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>. (дата звернення: 05.12.2017).
8. 8. Договір між УРСР і БРСР 29 грудня 1990 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/112_011. (дата звернення: 02.12.2017).
9. Загадкове зникнення Угоди про створення СНД. URL: <https://ua.korrespondent.net/bbc/1498687-bbc-zagadkove-zniknennya-ugodi-pro-stvorennya-snd> (дата звернення: 02.02.2018).
10. Закон України "Про основи національної безпеки України". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (дата звернення: 14.02.2018).
11. Закон Республики Беларусь от 14 ноября 2005 г. №60–3 "Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Беларусь". URL: http://laws.newsby.org/documents/laws/laws_0361.htm. (дата звернення: 10.02.2018).
12. Заявления Верховного Совета Республики Беларусь "О принципах внешнеполитической деятельности Республики Беларусь". URL: <https://studlib.info/politologiya/640760-postanovlenie-verkhovnogo-soveta-respubliki-belarus/>. (дата звернення: 22.01.2018).
13. Звернення Верховної Ради України "До парламентів і народів світу". URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1927-12>. (дата звернення: 22.01.2018).
14. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів): підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. Д. Чекаленко, С. Г. Федуняк; за заг. ред. Л. Д. Чекаленко. К.: ДП "Вид. дім. "Персонал", 2010. С. 464.
15. Конституция Республики Беларусь. URL: <http://www.pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyedokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/>. (дата звернення: 13.02.2018).
16. 16. Коментар: Білорусь – довгий шлях до незалежності. URL: <http://www.dw.com/uk/коментар-білорусь-довгий-шлях-до-незалежності/a-19501-705>. (дата звернення: 31.01.2018).
17. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 13.02.2018).
18. Кравчук Л. "Неконтрольований розпад СРСР призвів би до мільйонів жертв": Інтерв'ю першого президента незалежної України з нагоди 15-річчя підписання Біловезької угоди, яка проголосила припинення існування Радянського Союзу / Л.Кравчук; Інф. "Дня" // День. 2006. № 216. 9 груд. С. 4.
19. Мажей І. І. Участь України у роботі генеральної асамблеї ООН (1991 – 2011). URL: <http://intkonf.org/magey-ii-uchast-ukrayini-u-roboti-generalnoyi-asambleyi-onn-19912011-rr/>. (дата звернення: 27.02.2018).
20. Постанова Верховної Ради України "Про ратифікацію Угоди про створення СНД". URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1958-12>. (дата звернення: 05.02.2018).
21. Про Основні напрями зовнішньої політики України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>. (дата звернення: 14.02.2018).
22. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_077. (дата звернення: 05.02.2018).
23. Указ Президента України "Про воєнну доктрину України від 15.06.2004 р.". URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> (дата звернення: 16.02.2018).
24. Україна – Білорусь: горизонт 2020. Особливості розвитку зовнішньої політики України щодо формування українсько-білоруських відносин на довгострокову перспективу/ Г. Максак [Компас 2020. Україна у міжнародних відносинах: цілі, інструменти, перспективи]. К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта, Представництво в Україні. С. 13.
25. Україна у міжнародних відносинах ХХ ст.: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Я. Й. Малика. Львів: Світ, 2004. С. 468.
26. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України: підруч. для студ. ВНЗ / Л. Д. Чекаленко. К.: Либідь, 2006. С. 712.
27. Юрчак Д. В. Беларусь – Украина: 20 лет межгосударственных отношений: монография / Д. В. Юрчак; М-во образования РБ, УО "ВГУ им. П. М. Машерова". Витебск: УО "ВГУ им. П. М. Машерова", 2012.

Олійник С.

Науковий керівник – доц. Секо Я. П.

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОО УГС ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ У 1989 – 1990 РР.

Проголошенню незалежності України передувала значна робота національно-демократичних організації щодо підвищення національної самосвідомості українців. У цій статті розглядається діяльність Тернопільської обласної організації Української гельсінської спілки (далі – ТОО УГС), спрямована на популяризацію ідей демократизації і національного відродження на території Тернопільщини.